

9. Тихомиров Ю.А. Теория компетенции / Ю.А.Тихомиров. - М., 2001. - 295 с.
10. Ожогов С.И. Толковый словарь русского языка: 70500 слов и 7500 фразеологических выражений [С.И. Ожогов, Н.Ю. Шведова] / Российская академия. Науч. институт русского языка; Российский фонд культуры. - М., 1993. - 960 с.
11. Большой юридический словарь. 3-е изд., доп. и перераб. / [Под ред. проф. А.Я. Сухарева]. - М.: ИНФРА - М, 2007. - 858 с.
12. Крупчан О. Компетенція центральних органів виконавчої влади / О. Крупчан // Вісник Академії правових наук України. - 2002. - № 2 (29).
13. Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч.: У двох томах: Том 1. Загальна частина / Ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). - К.: Видавництво "Юридична думка", 2004. - 584 с.
14. Ткач Г. Природа і види адміністративного розсуду / Г. Ткач // Право України. - 2002. - № 5. - С. 30-33.
15. Трусов, А.И. Основы теории судебных доказательств (краткий очерк) / А.И. Трусов. - М., 1960. - 169 с.
16. Грошевой Ю.М. Теоретические проблемы формирования убеждения судьи в советском уголовном судопроизводстве / Ю.М. Грошевой: Авторефер. дисс. на соискание уч. степени к.ю.н, Х., 1976. - 35 с.
17. Маликов М. Гносеологические основы реализации права / М. Маликов. - Уфа: - Редакционно-издательский центр Башкирского университета, 1998. - 197 с.

УДК 342.9

С.І. Саєнко

ТЕМПОРАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЙ НОРМ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

Досліджуються концептуальні підходи щодо розуміння категорії часу; аналізується феномен правового часу; з'ясовується особливості дії норм адміністративного права в часі.

Ключові слова: *час, правовий час, правова реальність, норма адміністративного права, дія норми, час дії норми.*

Исследуются концептуальные подходы к пониманию категории времени; анализируется феномен правового времени; определяются особенности действия норм административного права во времени.

Ключевые слова: *время, правовое время, норма административного права, действие нормы, время действия нормы.*

The conceptual going is probed near understanding of category of time; the phenomenon of legal time is analysed; the features of action of norms of administrative law are determined in time.

Key words: *time, legal time, norm of administrative law, action of norm, time of action of norm.*

Після довгих років панування думки про неможливість обміну методологічним досвідом між різними сферами знань, останнім часом зазначається, що "реальна наукова практика переконливо спростовує подібні філософські фантазії. Більше того, вчені постійно перетинають межі між науками, щоб на основі досвіду колег із інших наукових галузей вирішувати свої власні завдання"¹. Тобто в правознавстві за методологічним плюралізмом убачається майбутнє, поступово він починає визнаватися базисом для досліджень правової проблематики.

Однак зазначений базис має ґрунтуватися на певних правилах. Головне із них - це застереження про недоцільність сліпого копіювання природничих, математичних, гуманітарних та інших знань до юридичної методології, оскільки створення теоретико-методологічної бази правового дослідження має спиратися на принцип ретельного відбору лише тих даних, які можуть набути теоретичного або практичного застосування в правознавстві. Для досягнення цього, втім, не обійтися без уважного розгляду правової проблеми взагалі у правовому, філософському, антропологічному та іншому аспектах. Таким чином, очевидною стає неможливість обмеження розгляду тієї чи іншої правової проблеми тільки питаннями юридичного характеру і постає нагальна необхідність у зверненні до неюридичних сфер знання, розгляді різних концепцій, щоб у подальшому, запозичивши все цінне з неправових сфер існування певного об'єкта дослідження, сформулювати висновки для вдосконалення його правового буття.

Норми адміністративного права та особливості їх дії варто теж характеризувати з орієнтиром на вказані позиції. Але, оскільки в межах однієї статті зазначену проблематику досягнути в повному обсязі неможливо, у даній роботі на розсуд читача пропонується лише авторське бачення особливостей часового середовища дії норм адміністративного права, яке сформувалося на підставі аналізу основних концептуальних підходів розуміння часу, що сьогодні превалюють в юридичній науці.

Можна з упевненістю сказати, що проблема часу турбує людство протягом тисячоліть і над її розв'язанням працювало та продовжує працювати безліч вчених. Проте бажаної ясності й досі не досягнуто. Як це часто буває, кожний крок уперед у дослідженнях породжує більше питань, ніж відповідей. Найвні труднощі закономірно породжені складністю самого об'єкта вивчення, що змушує багатьох пра-

¹ Жоль К. К. Методы научного познания и логика (для юристов). - К.: Атика, 2001. - С. 70.

вників повторювати слова Августина Блаженного: "Що є час? Коли мене запитують, я знаю про що йдеться. Але варто мені почати пояснювати, я не знаю, що й сказати"¹.

Відомий темпоролог О.С. Разумовський невіршеність зазначеної проблеми пояснює просто. Автор переконує, що створити повну теорію або концепцію часу – значить створити теорію світу, яка змінюється, або, хоча б, повну картину такого світу і також нас самих, наших почуттів, нашого мислення й логіки. Проте як виявляється – це надзадача і її ще нікому не вдалося вирішити в повному обсязі².

Втім, концепцій часу на сьогоднішній день існує багато і багато які з них беруть свій початок у глибокій давнині. З розвитком правових уявлень поступово склалися широке різноманіття поглядів стосовно природи досліджуваного нами явища. Їх умовно правники поділяють на декілька пар концепцій: 1) субстанційну та реляційну; 2) статичну та динамічну³.

Сутність субстанційної та реляційної теорій полягає в тому, що вони по-різному вирішують питання про співвідношення часу та матеріальних систем. Для першої час – це абсолютна самостійна сутність, не пов'язана з матеріальними системами та їхніми взаємодіями. Для другої – він є похідним від чогось більш фундаментального, такого, що може трактуватися як з ідеалістичної, так і з матеріалістичної точок зору.

Наприклад, у класичній механіці І. Ньютона, який дотримувався субстанційної моделі, час уявляється як абсолютний та істинно математичний, що спливає рівномірно, без будь-якого відношення до чогонбудь зовнішнього. У свою чергу реляційна концепція змальовує час у тісному взаємозв'язку з матерією і ставить його в залежність від прямого розвитку матеріальних процесів. Зокрема в теорії відносності А. Ейнштейна остаточно проголошується єдиний чотиривимірний континуум, який поєднує тривимірний простір і одновимірний час.

Статична й динамічна концепції часу по-різному розуміють співвідношення часу і буття, з різних позицій трактують поняття становлення й існування подій у часі. Статична модель бере початок у

¹ Молчанов Ю.Б. Четыре концепции времени в философии и физике. – М.: Наука, 1977. – С. 31.

² Разумовский О. С. Время: иллюзия или реальность? // Полигносис. – 1998. – № 1. – С. 43-44.

³ Молчанов Ю. Б. Четыре концепции времени в философии и физике. – М.: Наука, 1977; Маркина О. В. Взаимосвязь временных теорий // Философские аспекты учения о времени, пространстве, причинности и детерминизме. – М., 1985. – С. 40.

вченні Парменида про неминущий характер усього сушого; динамічна ж – іде від Геракліта. У Середні віки пропонувалося для сфери реального світу використовувати динамічну, а для "потойбічного" – статичну концепцію.

Ключовим моментом у розрізненні цих концепцій є класифікація подій. Так, динамічна концепція всі події у світі поділяє на минулі (такі, що не існують), теперішні (реально існуючі) і майбутні (ще не існуючі). Суть динамічної концепції полягає, по-перше, у визнанні становлення подій, і, по-друге, у наданні статусу реально існуючих лише таким подіям, що відбуваються зараз. У цих двох пунктах містяться відмінності статичної концепції, за якою всі події розглядаються як такі, що реально існують, а відносини між подіями визначаються через категорії "раніше", "пізніше", "одночасно". Тобто у цьому випадку відмінність між минулим, теперішнім і майбутнім є аналогічною різниці між точками простору, у результаті чого час втрачає свою специфіку.

Якщо уважно проаналізувати згадані пари концепцій часу, то між ними можна помітити певний зв'язок: субстанційна модель, в основному, відповідає статичній, а реляційна – динамічній концепції. Субстанційна та статична моделі не визнають плину часу і його спрямованості; реляційна й динамічна, навпаки, говорять про напрям (стрілу) часу.

Наведені філософські та наукові уявлення про час стали методологічною основою для досліджень і у сфері права. Про це свідчить той факт, що протягом останніх років поступово почали з'являтися наукові праці, в яких правознавці розвивали концепцію правового часу з прив'язкою до темпоральних характеристик правової реальності.

Так, наприклад, у роботі російської дослідниці Т.Л. Тентової правовий час охарактеризовано як особливу функціональну категорію юридичної науки, що виражає виникнення, тривалість і завершення правових дій, процесів, норм, подій і послідовних зміни їхніх станів. До основних властивостей правового часу вчена віднесла його тривалість, послідовність, одночасність, момент, повторність, переривчастість, безперервність, інтенсивність та ритмічність. На її думку, це визначальні характеристики, що дозволяють з'ясувати сутність правового часу, а також прийти до висновку про необхідність його визначення як функціональної категорії юридичної науки¹.

¹ Тентилова Т. Л. *Время в праве*: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. - Нижний Новгород, 1999. - С. 7.

У дисертаційному дослідженні І.В. Волк також наголошується на тому, що правовий час – це особлива функціональна категорія юридичної науки. Однак така категорія, на погляд автора, відбиває весь процес безперервних змін юридичного життя, у ході якого виникають і зникають правовідносини, юридичні норми та правові акти, що впливають на становлення та розвиток юридичної науки й практики. У порівнянні з попередньою точкою зору, погляд І.В. Волк на основні властивості правового часу в цілому не змінено, проте вчена виокремлює й інші характеристики даного феномену, а саме: тривалість, своєчасність, безперервність, ритмічність, повторюваність, одночасність, послідовність, датування, момент і юридичний строк. Авторка переконана, що саме вказані властивості правового часу можуть пояснити суть того, чому він є характеристикою процесу безперервних змін юридичного життя, та розкрити його природу¹.

Український юрист О.В. Пушняк запропонував поглянути на явище правового часу дещо під іншим кутом зору. Він обґрунтував тезу про те, що правовий час – це особлива форма соціального часу, яка не збігається з фізичним часом і являє собою систему часових параметрів (тривалість, послідовність, ритм, темп) існування, тобто розвитку та функціонування певного юридичного об'єкта. Такий зріз у дослідженні правового часу дозволив О.В. Пушняку обґрунтувати точку зору, що останньому притаманні дещо інші властивості, серед яких: об'єктивність; обумовленість процесами, що відбуваються в правовій системі, в основі яких лежить юридична діяльність; упорядкованість; одномірність; односпрямованість і незворотність; конструктивна спрямованість; відносна зворотність; неоднорідність, багатовимірність; системність часових проявів юридичної дійсності; нерівномірність; єдність переривності та безперервності; накопичувальність. Крім того, – додає правник, – конкретизація правового часу кожного разу може здійснюватися за допомогою понять тривалості, послідовності, ритму та темпу, що сутнісно пов'язані з категорією становлення, яка розцінюється як основа темпоральності².

В уявленні іншого українського правознавця І.Г. Оборотова правовий час так само постає як особливий різновид соціального часу та називається складовою частиною правового хронотопу і невід'ємним

¹ Волк И. В. Право, время и пространство: теоретический аспект. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – М., 2004. – С. 6.

² Пушняк О. В. Категория "час" у правовому вимірі: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – Харків, 2005. – С. 6-8.

атрибутом правової реальності¹. Але пізніше автор приходить до висновку, що такій категорії як "правовий час" неможливо все ж таки надати універсального визначення. На думку І.Г. Оборотова це пов'язано з тим, що кожен із дослідників при спробах вироблення власних дефініцій останнього не враховує трьох форм його прояву. Йдеться про: 1) реальний правовий час, який є зовнішньою характеристикою реальності, що розгортається в ньому та вимірюється за його допомогою; 2) перцептуальний правовий час (психологічний), що є відбиттям об'єктивного часу в свідомості суб'єкта; 3) концептуальний правовий час, за допомогою якого створюються абстрактні моделі, що потім використовуються в якості способу наукового пізнання реального й перцептуального часу.

Не важко помітити, що правознавцям так само не вдалося розгадати загадку часу, хоча й у правовому вимірі. І пов'язано це з тим, - стверджує А.Я. Гуревича, - що час завжди переживається та усвідомлюється людьми суб'єктивно. Причому в різних цивілізаціях і суспільствах, на різних стадіях суспільного розвитку, у різних верствах одного й того ж суспільства та навіть окремими індивідами ця категорія сприймається та використовується неоднаково². Отже, ми маємо наявність різних концепцій часу (у тому числі й правового) саме завдяки тому, що суб'єктивні його сприйняття є настільки різноманітними. Однак чому все ж таки наявні такі розбіжності у поглядах дослідників часу, зокрема і правового?

Для відповіді на це запитання потрібно врахувати точки зору Л.М. Гумільова та А.Я. Гуревича. Згідно з першою відчуття часу людиною залежить від її психологічних (точніше - етнопсихологічних) характеристик і, як правило, не обирається та не змінюється протягом усього життя; пануюче ж відчуття часу за певних умов визначається домінуванням людей із тією чи іншою мірою пасіонарності³. Друга позиція ґрунтується на тому, що людина не народжується з "почуттям часу", її часові й просторові поняття завжди визначаються тією культурою, до якої вона належить⁴.

Для повноти викладення необхідно згадати також і кантівське ставлення до часу: за яким "час не є емпіричним поняттям, що виводиться із будь-якого досвіду... Час є необхідною уявою, яка лежить в

¹ Оборотов І. Г. Поняття і особливості правового часу // Правове життя сучасної України: Тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції "Правове життя сучасної України". - О.: Фенікс, 2008. - С. 20.

² Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры. - М.: Искусство, 1972. - С. 26-27.

³ Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли. - СПб: Кристалл, 2002. - С. 104.

⁴ Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры. - М.: Искусство, 1972. - С. 27.

основі всіх споглядань... час дано *a priori*¹. Тобто, за І. Кантом, людина вже від народження оснащена почуттям (а точніше - "чистим апріорним знанням") часу-даністю, до якої не домішується жодної долі досвіду. Однак, апріорність темпорального передзнання ні в якому разі не виключає можливості індивідуального й колективного конструювання часу і є чистим базовим знанням.

Видиме протиріччя між наведеними поглядами можна зняти, якщо консолідувати їх у такій інтерпретації: людина від народження володіє певними психічними особливостями, які визначають поведінку, але, з іншого боку, чималий вплив здійснює оточуюче культурне середовище. У зв'язку з цим сприйняття (відчуття) правового часу певним дослідником має два основних джерела: його апріорне чисте знання про час, яке несе відбиток його ж природних психічних якостей, і вплив пануючих соціально-культурних установок.

Якщо врахувати дані ідеї та екстраполювати їх у царину дії норм адміністративного права, то кожному вченому-адміністративісту доведеться перш за все вирішувати питання про часові межі власне існування адміністративно-правової норми. Мова йде саме про існування норми адміністративного права, оскільки її дія не тотожна її існуванню, але впливає з неї. Інакше кажучи, час дії норми адміністративного права включається до часу її існування, тобто перший є складовою останнього.

Під часом існування адміністративно-правової норми можна розуміти період, протягом якого вона має характеристики реального буття, тобто є наявною у просторі упродовж певного періоду часу. Часовими межами існування норми адміністративного права є момент початку її реального буття і момент переходу її до небуття (як правило, зазначені моменти співпадають із прийняттям нормативно-правового акту та його скасуванням). Говорячи про часові межі дії норм адміністративного права, у якості таких доцільно розглядати момент набрання ними чинності і момент втрати ними такої, які відмежовують час, протягом якого ці норми мають юридичну силу.

Якщо вести мову про "чинність" норми адміністративного права, то зазначеною категорію доцільно позначати юридичну обов'язковість норми протягом певного відрізка часу. "Дію" ж адміністративно-правової норми варто вже інтерпретувати як реальний вплив останньої на суспільні відносини протягом певного періоду часу, коли вона визнається юридично обов'язковою.

¹ Кант І. Критика чистого розуму. - Симферополь: Реноме, 2003. - С. 56.

Але, як виявляється, і таких пояснень недостатньо для того, щоб у повному обсязі охарактеризувати часові параметри дії норм адміністративного права, оскільки поряд із цим залишається невирішеним ще одне принципове питання: чи рівноцінні за сутністю поняття "дія норми адміністративного права в часі" та "час дії норми адміністративного права"?

Доцільно зазначити, що в сучасній адміністративно-правовій науці принципово ще не вказувалося на необхідність самостійного вивчення часу дії норми адміністративного права та дії норми адміністративного права в певному часі. Пов'язано здебільшого це з тим, що серед адміністративістів допускається тотожність між указаними темпоральними характеристиками дії адміністративно-правової норми. Проте, на нашу думку, вказані поняття все ж таки не є ідентичними за сенсом та змістом, бо позначають різні часові параметри дії норм адміністративного права.

Час дії норми адміністративного права - це певна темпоральна форма існування норми, що відбиває як кількісні, так і якісні характеристики безперервного процесу її дії, її функціонування. Кожний момент часу при цьому є сутнісно пов'язаним із характером дії норми, з тими кількісними та якісними змінами, що відбуваються під час її реалізації. Даний час є лінійним часом, він має два способи обчислення - хронологічний і хронометричний. У більшості випадків вони законодавчо описані та позначаються такими темпоральними характеристиками як термін і строк. Суб'єкт, що орієнтується на даний час знає які часові параметри в законодавстві для нього відведені на реальне використання прав і виконання обов'язків, він також з упевненістю може передбачити, коли і які наслідки від цього можуть виникнути.

Якщо вести мову про дію норм адміністративного права в певному часі, то тут, як ми бачимо, час постає чимось зовнішнім по відношенню до самої норми та її дії. Такий час нетотожний часу дії норми, однак вони зумовлюють один одного. Час, в якому може діяти адміністративно-правова норма, є так само темпоральною формою існування, проте інших об'єктів. Мова йде, зокрема, про: 1) суспільні системи з їх соціальним часом; 2) фізичні процеси з їх астрономічним (календарним) часом; 3) правовий час, що притаманний всій правовій реальності¹.

Підсумовуючи наведене, варто ще раз акцентувати на тому, що методологічне значення темпорального виміру дії адміністративно-правових норм обумовлене тим, що адміністративне право, як і будь-

¹ Пушняк О. В. Право і час: Монографія. - Харків: Видавництво "ФІНН", 2009. - С. 26-28.

який інший соціальний феномен, має нерозривний зв'язок із часом у різних формах його прояву. Необхідність дослідження таких зв'язків проявляється у всій адміністративно-правовій сфері. При цьому відчувається потреба у створенні системи категорій і понять, які послужили б методологічною основою для подальших темпоральних досліджень.

УДК 342.9

Є.В. Петров

**ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ РИСИ
АДМІНІСТРАТИВНО-ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН**

Крізь призму критичного аналізу ознак публічних (адміністративних) правовідносин визначено характерні риси адміністративно-господарських відносин, а також сформульовано їх авторське визначення.

Ключові слова: *публічні правовідносини, адміністративні правовідносини, адміністративно-господарські правовідносини, адміністративний акт.*

Сквозь призму критического анализа признаков публичных (административных) правоотношений определяются характерные черты административно-хозяйственных отношений, а также формулируется их авторское определение.

Ключевые слова: *публичные правоотношения, административные правоотношения, административно-хозяйственные правоотношения, административный акт.*

Through the prism of walkthrough of signs of public (administrative) legal relationships the personal touches of administrative relations are determined, and also their author determination is formulated.

Key words: *public legal relationships, administrative legal relationships, administrative legal relationships, administrative act.*

Будучи за своєю природою надбудовною категорією, право відображає суспільні потреби, характер соціальних зв'язків, які виникають у певному суспільстві. Зміст права, так само як і його можливості впливу на поведінку людей та суб'єктів господарювання, передусім визначається економічним базисом, який перебуває за дужками правової матерії, тими соціально-економічними явищами, які детермінують специфіку правової оболонки на відповідному етапі суспільного розвитку. Специфіка господарської діяльності в умовах ринкової економіки та взаємодія її суб'єктів з органами публічної адміністрації зумовлюють необхідність єдиного адміністративно-правового регулювання. У силу цього, а також зазначених вище чинників ви-